

MAREK TYRAŁA*

Badacz niezależny

ORCID: 0000-0003-3475-6941

Adorno, Theodor W. 2020. *Nowy prawicowy radykalizm. Wykład o jego kilku aspektach*, przeł. Mikołaj Ratajczak. Kraków: Znak 2020 (recenzja)

Adorno, Theodor W. 2020. *Nowy prawicowy radykalizm. Wykład o jego kilku aspektach*, przeł. Mikołaj Ratajczak. Kraków: Znak 2020 (review).

CYTOWANIE

Tyrała, Marek. 2020. „Adorno, Theodor W. 2020. *Nowy prawicowy radykalizm. Wykład o jego kilku aspektach*, przeł. Mikołaj Ratajczak. Kraków: Znak 2020 (recenzja)”. *Studia Krytyczne* 9: 141–144.

Theodor Adorno (1903–1969) to niemiecki filozof, jeden z najbardziej znanych i wybitnych przedstawicieli tzw. Szkoły Frankfurckiej. Twórca teorii krytycznej, krytyk kultury masowej, oświecenia i kapitalizmu, badacz antysemityzmu, autorytaryzmu i faszystów. Adorno należy zarówno do filozofii, jak i do socjologii. Jego teorie dotyczą wynaturzeń i sprzeczności, które społeczeństwo i władza narzuca ludziom. Autor to także prekursor postmodernizmu. Esej *Nowy prawicowy radykalizm. Wykład o jego kilku aspektach* to wykład, który Adorno wygłosił w 1967 roku na Uniwersytecie Wiedeńskim.

W eseju autor sugeruje przepracować przeszłość ponownie. Adorno porównuje skrajną prawicę z lat 60. XX wieku w Niemczech (RFN) do tej z Republiki Weimarskiej, stara się jednak unikać schematycznego przenoszenia kontekstów. Podkreśla wyraźne różnice występujące między nimi. Adorno powołuje się na strukturę osobowości autorytarnej. Prawicowy populizm jest fałszywy i nieprawdziwy wobec własnej

---

* E-mail: wolfs11@wp.pl

substancji, zmusza go to do operowania ideologicznymi i propagandowymi środkami. Adorno dowodzi, że w demokracji liberalnej nadal trwają społeczne warunki, które doprowadziły do faszyzmu, np. epoka po fordyzmie, generuje nadmierną koncentrację kapitału, nierówności społeczne i wykluczenie, przez co demokracja rodzi niesprawiedliwość oraz bezrobocie wywołane postępowaniem technicznym. Inne z warunków trwale strukturyzujących matrycę demokracji to np. ciągłe przewyższanie kultu winy, kompleks narodu niemieckiego po przegranej wojnie (tzw. patyczny nacjonalizm) oraz spadek znaczenia państw narodowych. Adorno merytorycznie demontuje metody manipulacji, jakie stosowali niemal 50 lat temu radykałowie prawicowi na Zachodzie.

W eseju dokonano teoretycznego rozpoznania wyjściowych warunków prawicowego radykalizmu, gdzie propaganda staje się główną substancją polityki. Adorno analizuje strukturalne tendencje totalizmu. Wykład zawiera liczne historyczne konkretyzacje, które odwołują się do rzeczywistości Republiki Federalnej Niemiec. Autor pisze o cechach współczesnych ruchów na skrajnej prawicy, takich jak manipulacja pojęciami demokracji i wolności, np. odwoływanie się do „prawdziwej demokracji”, czym rzuca się podejrzenie na innych, że są niedemokratyczni. Stosowanie słowa „komunizm” jako straszaka, można pod to pojęcie podciągnąć wszystko, a później to zwalczać np. „lewaków”, „marksizm kulturowy”, LGBT. Określanie partii centrowych jako „lewackie”. Kolejne cechy nowego prawicowego autorytaryzmu to antyindywidualizm i pragnienie autorytetu (wola zrzeczenia się wolności na rzecz stopienia w jedność-masę-wielkie JA), wrogość wobec tzw. elit, szukanie tzw. kozłów ofiarnych – zdrajców narodu, fascynacja katastrofą, emanacja siły i przemocy w polityce i życiu społecznym, kult ślepej dyscypliny, militaryzacja wybranych grup społecznych, bezkompromisowość, nadmierne wartościowanie świadomości narodowej, uprawianie polityki na mitach i symbolach, ideologiczne odczytywanie historii, wykorzystanie technik manipulacji, odwoływanie się do rzekomo zagrożonej (utraczonej) suwerenności (obecnie sprzeciw wobec Unii Europejskiej), retoryczne zawłaszczanie pojęć, nadużywanie i manipulowanie pojęciem prawdy (współcześnie to tzw. *fake news*), wrogość wobec mniejszości (np. etnicznych, seksualnych, politycznych). Ważny element nowego prawicowego radykalizmu to elastyczność ideowa, technika manipulacji pojęciami, propagowanie pseudonaukowej wiedzy.

Nowe ruchy występują pod przykrywką demokratyczności, twierdząc, że to one są obrońcami prawdziwej demokracji. Ich trwałą cechą to nadawanie negatywnych konotacji lewicowym intelektualistom oraz przywiązywanie nadmiernej wagi do symboli. Autor wskazuje, że problem prawicowego autorytaryzmu ma charakter strukturalny; warstwa ekonomiczna oraz problem deklasacji całych warstw społecznych, dla których demokracja staje się pojęciem pustym i nic nieznaczącym. Oskarżanie warstw (klas) społecznych o niezaradność życiową sprzyja

rozwijaniu antydemokratycznych postaw. Adorno w eseju apeluje, że za przyszłość są odpowiedzialni jego czytelnicy i słuchacze.

Jak czytamy, w historii milcząca większość społeczna lekceważyła totalistyczne zapędy polityczne zarówno rządzących, jak i tych ubiegających się o władzę, nie biorąc krytyki autorytaryzmu na serio. Demontaż prawicowego radykalizmu i obrona przed nim – według Adorna – może zostać dokonana w pełni tylko, gdy zostanie przełożona na praktykę polityczną. Przeciwdziałać temu zjawisku można także pracą i siłą rozumu, generując prawdziwie nieideologiczną prawdę. Adorno dowodzi, że to od nas, naszego zaangażowania i naszej odpowiedzialności zależeć będzie przyszłość.

W książce znajduje się także posłowie, które napisał historyk Volker Weiß. Autor przenosi tutaj wykład Adorno do współczesności i wyjaśnia, w jakich kwestiach filozof miał rację. Krótki wykład Adorna stanowi bazę wyjściową do analizy współczesnych ruchów i partii politycznych o charakterze autorytarnym. Tezy o nowym prawicowym autorytaryzmie współcześnie rozwijają liczni autorzy np. Timothy Snyder, Enzo Traverso, Jan-Werner Müller, Roger Eatwell.

Nowy prawicowy autorytaryzm to współcześnie strukturalny problem polityczny późnej nowoczesności. Rozwój Internetu oraz środków komunikacji cyfrowej, łączenie propagandy i techniki wpływa na tempo, szybkość i jakość informacji (upowszechnianie tzw. hejtu) deformując informację (komunikat) wyjściowy. Rozwój technologii generuje także prekaryzację ludzkiej pracy, ludzi zbędnych i wykluczonych. Obecnie biorąc pod uwagę kontekst czasu podobne cechy do tych, o których pisze autor, posiadają prawicowe partie z mainstreamu politycznego. Ruchy i partie antywolnościowe w swojej autorytarnej rewolucji przedstawiają się jako obrońcy wolności np. AfD w Niemczech, Fidesz na Węgrzech, Konfederacja i PiS w Polsce. Ostrzeżenie Adorna pozostaje wciąż żywe „dalsze życie narodowego socjalizmu w demokracji jest dużo bardziej niebezpieczne od dalszego życia faszystowskich tendencji przeciwstawionych demokracji”.

Diagnoza społeczno-psychologiczna podstaw i skuteczności agitacji nowego prawicowego populizmu Adorna okazuje się niezwykle ważna i aktualna. W XXI w. faszyzm nie znika, ekstremistyczna prawica rośnie w siłę, a masy wciąż pragną autorytaryzmu (faszyzmu). Polityczne i ideowe imaginarium faszyzmu wpisuje się w zmagania z modernizacją (kulturową i ekonomiczną), która staje się źródłem leków i niepokojów społecznych, zamykając przyszłość. Karol Marks dowodził, iż w tym, co najstarsze, powinno się szukać tego, co najnowsze. Nowy prawicowy radykalizm, którego symptomy diagnozuje Adorno to samobójcza odtrutka na wzorec społeczeństwa konsumpcyjnego nastawionego tylko i wyłącznie na zysk i hedonizm, gdzie człowiek staje się jak u Herberta Marcuse istotą „jednowymiarową”. Krytyczny wywód Adorna ma *charakter uniwersalistyczny*. To ciągle aktualne ostrzeżenie przed bakcyłem

dżumy, który jak pisał Camus „nigdy nie umiera i nie znika [...] nadzieje być może dzień, kiedy na nieszczęście ludzi i dla ich nauki dżuma obudzi swe szczury i pośle je, by umierały w szczęśliwym mieście”.

Symptomy wyodrębnione i analizowane Adorna są nadal odkrywczym, ostrzegającym oraz otwierającym nowe pole poszukiwań w zakresie społecznych przewartościowań we współczesnym świecie takich jak kryzys; ekonomiczny, demokracji liberalnej, klimatyczny, epidemiologiczny. Podobnie jak wszystkie ruchy kontrkulturowe (np. rewolucja kulturowa 1968) nowy prawicowy autorytaryzm w XXI w. stopniowo staje się częścią systemu oraz kultury masowej. Nowy prawicowy radykalizm (widmo faszystów) to temat ważny i interesujący dla badań socjologicznych, filozoficznych, politologicznych.